

Obvezni primjerak mrežnih publikacija: hrvatska legislativa i metoda arhiviranja

Tomica Vrbanc

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb
Hrvatske bratske zajednice 4, Zagreb, Hrvatska
tvrbanc@nsk.hr

Sažetak

Rad obrađuje područje koje čini temelj aktivnosti na arhiviranju mrežnih publikacija, a to je zakonski okvir i odabir metode arhiviranja. Zakonski propisi i ove temeljne odluke utječu na svaki daljnji korak u arhiviranju, zbog čega je potrebno da se temelje na promišljenim i utemeljenim odlukama. Početak rada na arhiviranju mrežnih publikacija obilježilo je nedostatak definicije mrežne publikacije kao vrste publikacija, odnos prema obveznom primjerku, kao i nedostatak šire rasprave o odabiru metode arhiviranja. Budući da su za odabranu selektivnu metodu arhiviranja vrlo bitni kriteriji odabira građe, u radu će biti analiziran dokument kojim se oni definiraju i predlaže njegova dorada. Također se daje i prilog raspravi o prijedlogu novog Zakona o knjižnicama u ovom segmentu.

Ključne riječi: arhiviranje mrežnih publikacija, obvezni primjerak, metode arhiviranja, kriteriji odabira, DAMP (Digitalni arhiv mrežnih publikacija)

Početak obrade i arhiviranja hrvatskih mrežnih publikacija

Nacionalna i sveučilišna knjižnica (NSK) kao centralna knjižnica u Republici Hrvatskoj ima zadatak prikupljanja, opisivanja, čuvanja i davanja na korištenje svih vrsta publikacija objavljenih na njenom području, ali i onih izvan nje značajnih za nacionalnu kulturu i baštinu. Uz tiskane, audio-vizualne i mjesno dostupne elektroničke publikacije, mrežne publikacije smatraju se također dijelom ove baštine koju je potrebno sačuvati za budućnost i omogućiti njeno korištenje. U Hrvatskoj je, za razliku od nekih iskustava u svijetu¹, značaj mrežnih publikacija prepoznat dosta rano, pa su već u Zakonu o knjižnicama iz 1997. godine "on-line" publikacije uključene u propise o obveznom primjerku. Iako spomenuti zakon nije definirao posebnosti s obzirom na način dostave i pohrane mre-

---

¹ Prema podacima sa stranice projekta PADI 2004. godine samo je šest zemalja imalo propise o obveznom primjerku koji uključuje i mrežnu građu. Vidi o tome: Legal deposit / PADI. Dostupno na: <http://www.nla.gov.au/padi/topics67.html>.

žnih publikacija, NSK je prepoznala svoju obvezu da barem počne sa identifikacijom i katalogizacijom hrvatskih mrežnih publikacija, i tako im omogući pristup preko računalnog kataloga. Bibliografska obrada mrežnih publikacija počinje u NSK 1998. godine, i do kraja 2003. godine obrađene su 783 jedinice mrežne građe². Međutim, katalogizirane publikacije nisu bile arhivirane, već im je pristup bio moguć samo na njihovu izvoru, tj. izvornoj adresi nakladnika/proizvođača. Sa uspostavom sustava za arhiviranje počinje se 2003. u suradnji sa Sveučilišnim računskim centrom Sveučilišta u Zagrebu (SRCE). Kao rezultat ove suradnje nastala je u studenom 2004. godine prva inačica sustava Digitalni arhiv mrežnih publikacija (DAMP)³ i puštena u rad. Potrebno je ovdje naznačiti da je početak rada na uspostavi sustava DAMP bio obilježen prije svega potrebom da se arhiviraju već bibliografski identificirane publikacije, što je djelomice odredilo i metodu arhiviranja hrvatskih mrežnih publikacija, tj. selektivni pristup. Najšire gledano, odabir metode prikupljanja mrežnih publikacija "zavisi od vrste ustanove, raspoloživih sredstava, utvrđenih kriterija odabira građe ... a osobito su određeni odgovornostima i pravima koje određenim ustanovama osigurava zakonski okvir"⁴. Zbog toga ćemo ovdje razmotriti kakav je u Hrvatskoj zakonski okvir koji daje osnovu za prikupljanje mrežnih publikacija.

Obvezni primjerak mrežnih publikacija

UNESCO-ve *Smjernice za očuvanje digitalne baštine*⁵ ističu kako bi odluke o kriterijima odabira elektroničkih baštinskih materijala trebalo temeljiti na "vrijednosti materijala u podupiranju misije same organizacije koja preuzima odgovornost za očuvanje"⁶. Nacionalna i sveučilišna knjižnica prema Zakonu o

---

² Willer, Mirna; Milinović, Miroslav. Prema trećoj generaciji knjižnično-informacijskih sustava : hibridna knjižnica za hibridne usluge // 8. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005., str. 47.

³ Milinović, Miroslav; Topolščak, Siniša. DAMP II : Digitalni arhiv mrežnih publikacija : nova funkcionalnost, novi planovi // 9. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006, str. 41.

⁴ Klarin, Sofija. Predmet, motivi i metode arhiviranja sadržaja weba // 8. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005, str. 30.

⁵ Guidelines for the preservation of digital heritage / Prepared by the National Library of Australia. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2003., str. 71-72. Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001300/130071e.pdf>.

⁶ Cit. prema Stančić, Hrvoje. Teorijski model postojanog očuvanja autentičnosti elektroničkih informacijskih objekata : doktorska disertacija. Zagreb, 2005, str. 30.

knjižnicama⁷ iz 1997. godine ima odgovornost izgrađivanja i organiziranja hrvatske nacionalne zbirke knjižnične građe i njenog dugoročnog očuvanja, a prema propisima o obveznom primjerku ta građa uključuje i “on-line publikacije”. Ove odredbe daju zakonski okvir koji nedvojbeno utvrđuje odgovornost NSK za očuvanje ove vrste građe i misiju kojoj bi očuvanje trebalo služiti. Međutim, već na ovoj razini nedostaje nekoliko bitnih pojašnjenja s obzirom na mrežne publikacije. Prvi se tiče nedostatka definicije i preciznijeg određenja pojma “on-line publikacija”, za koji se možemo pitati da li obuhvaća jednostavno sve sadržaje objavljene “on-line”, ili samo one sadržaje objavljene na mreži koji su ekvivalentni tradicionalnim publikacijama (tj. mrežne knjige, časopisi...). Ukoliko se, prema prvom tumačenju, objavljenim smatra samo ono što je javno dostupno na mreži,⁸ znači li to da se publikacije na mreži kojima je zaštićen pristup (uvjet je besplatna registracija, ili uz plaćanje) ne mogu smatrati obveznim primjerkom za koje NSK ima odgovornost prikupljanja i dugoročnog očuvanja?⁹ U vrijeme kad su se knjižnice počele sučeljavati s problemima vezanim uz građu objavljenu na internetu, bilo je i mišljenja “da netipično knjižnični, tj. novi sadržaj weba koje se ne može odrediti kao tradicionalna *publikacija* ne predstavlja vrijednu građu za knjižnice”¹⁰. Takav je stav bio karakterističan za vrijeme kad je, prema riječima Johna Byruma bila prisutna “određena nemoć knjižničara da u dinamičnom svijetu interneta dostignu obuhvat, kvalitetu i pouzdanost bibliografskog nadzora¹¹” koji je bio dosegnut u svijetu tradicionalnog nakladništva. Kako se vidi iz navedenog Byrumovog iskaza, knjižničarsko razmišljanje o tome što je to *publikacija* u mrežnom okruženju upravo je bilo potaknuto pitanjem mogućnostima obuhvata ove vrste građe, koje se naročito zaoštrava s obzirom na ispunjavanje odgovornosti i zadaća nacionalnih knjižnica. Naime, one imaju, u zemljama u kojima je tako zakonski regulirano, odgovornost za očuvanje cjelokupne objavljene građe na različitim medijima. Ovaj zadatak sveobuhvatnosti teško je primjenjiv na mrežne publikacije, koje, osim njihove brojnosti, također karakteriziraju osobine dinamičnosti, nepredvidivosti i nestalnosti.

⁷ Zakon o knjižnicama. Dostupno na: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1997/1616.htm>.

⁸ Selection guidelines for archiving and preservation by the National Library of Australia. (cit. prema Buzina, Tanja. Digitalni arhiv mrežnih publikacija : način prikupljanja i kriteriji odabira građe // 8. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005., str. 56.

⁹ Nejasnoće su vezane i uz pojam “objavljivanje” koji u okruženju interneta ima drugačije značenje od onog u tradicionalnom nakladništvu.

¹⁰ Klarin, Sofija, nav. dj., str. 24.

¹¹ Cit. prema Klarin, Sofija, isto.

Sljedeće potrebno pojašnjenje u odnosu na "on-line publikacije" kao obvezni primjerak vezano je uz pojam "dostava". Zakon u članku 37 utvrđuje obavezu svih pravnih ili fizičkih osoba koje izdaju ili proizvode tiskovine, audiovizualnu građu i elektroničke publikacije (izrijekom nabrojane u čl. 38) besplatnog dostavljanja NSK devet primjeraka od te građe. I dok se ova odredba može primijeniti na svu građu koja se objavljuje na materijalnim medijima, pitanje je kako se može primijeniti na "on-line publikacije" kao jednu vrstu elektroničkih publikacija. Način dostavljanja ovih publikacija nije u zakonu posebno opisan, što bi bilo potrebno s obzirom da se one ne izdaju i ne raspačavaju u materijalnom obliku.

Zakonom je također definirana obaveza dostave svakog novog izdanja određene publikacije. Ovdje se postavlja pitanje kako se na mrežne publikacije može primijeniti pojam "novo izdanje" kako je definirano u članku 37, stavak 4., prema kojem se "novim izdanjem ... smatra izdanje koje se stavlja u promet s promijenjenom naslovnom stranicom, novim omotom, dopunjenim ili promijenjenim tekstom, novim slikama, tablicama i sličnim promjenama." Brojnost mrežnih publikacija čiji se sadržaj nadopunjava često i u nepravilnim vremenskim razdobljima nameće zaključak da bi se svaka nadopuna novim tekstom, slikama ili drugim sadržajima mogla smatrati novim izdanjem koje je potrebno "dostaviti".

Bez ulaznja u daljnje analize, možemo zaključiti da je Zakon o knjižnicama iz 1997. godine uključio "on-line publikacije" u propise o obveznom primjerku ne uzimajući u obzir njihove posebnosti koje ih razlikuju u znatnoj mjeri od svih drugih tradicionalnih oblika publikacija, kao i od elektroničkih publikacija u materijalnom obliku. Izgleda da je namjera zakonodavca bila da ukaže na važnost novog medija za objavljivanje i širenje informacija i drugih sadržaja, ali da u tom trenutku stručna i šira društvena zajednica još nije bila dovoljno zrela da se pozabavi svim aspektima problema koje to uključuje.

Nova rješenja u prijedlogu Zakona o knjižnicama

U vrijeme pripreme ovog rada u tijeku je javna rasprava o prijedlogu novog Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti.¹² Očito je da je stručna knjižničarska i šira društvena zajednica prepoznala da je vrijeme za ponovno definiranje ove djelatnosti, također i s obzirom na činjenicu da nove tehnologije svakim danom donose nove vrste publikacija, nove načine objavljivanja i distribucije, što utječe također i na knjižničnu djelatnost. Tekst prijedloga Zakona kakav je stavljen na javnu raspravu bit će potrebno još znatno doraditi, a u mom prilogu ovoj raspravi ograničit ću se na dijelove koji nadopunjuju odredbe sadašnjeg zakona koje sam komentirao u prethodnom dijelu rada.

---

¹² Prijedlog Zakona objavljen je na stranicama Hrvatskog knjižničarskog društva. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/280>.

Već u uvodnom dijelu prijedloga Zakona nastoji se ispraviti manjak definicije i višestruko upitan izbor termina “on-line publikacije” iz još važećeg zakona. Publikacija se ovdje definira kao “djelo koje je tiskano, umnoženo nekom drugom tehnikom ili priopćeno javnosti putem žica ili bez žica te stavljeno na raspolaganje javnosti”. U ovoj definiciji kao *terminus generalis* koristi se zastarjeli termin “djelo”, što ponovno daje osnova tumačenju prema kojem knjižničarska zajednica ostaje vjerna tradicionalnim tipovima publikacija, a ostale nove sadržaje ne smatra vrijednom građom. Zbog toga bi bilo bolje definirati publikaciju kao “dokument”, već široko prihvaćen termin, tim više što se on koristi u istom dijelu prijedloga zakona, u definiciji knjižnične građe. Definiciju mrežne građe donosi članak 40, stavak 1: “Obveznim primjerkom mrežnih publikacija obuhvaćene su publikacije i integrirajuća građa objavljena u domenama Republike Hrvatske ili u drugim domenama namijenjenim hrvatskim korisnicima”. Ovdje se ponovno zamagljuje smisao termina “publikacija” time što se navodi kao *jedna od vrsta* mrežnih publikacija, uz integrirajuću građu. Znači li to da se integrirajuća građa ne smatra publikacijama? Ova definicija zahtijeva potpunu preradu, također jer uvodi novi termin (integrirajuću građu) kao *različit* od publikacije, a sam termin se nigdje posebno ne definira.

Pravu novost ovog prijedloga zakona sadrži stavak 2 istog članka: “Tehnički nezaštićene mrežne publikacije Nacionalna i sveučilišna knjižnica prikuplja pobiranjem, obrađuje i dugoročno pohranjuje sukladno Pravilniku o obveznom primjerku i Kriterijima odabira obveznog primjerka mrežne građe.” Ovom rečenicom, kao i rasporedom odredbi o obveznom primjerku koje su podijeljene na propise o publikacijama u materijalnom obliku (članak 39) i odredbe koje se odnose na “prikupljanje obveznog primjerka mrežnih publikacija”, konačno se priznaje razlika u načinu prikupljanja ovih dvaju vrsta publikacija. Naime, u slučaju mrežnih publikacija ne može se raditi o “dostavi” (iako je i taj način moguć) i ozakonjuje se posao koji se zadnje tri godine radi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, a to je “prikupljanje pobiranjem” i obrada mrežnih publikacija. Isti stavak upućuje na Pravilnik o obveznom primjerku, koji još nije donesen, a u kojem bi trebalo biti detaljnije definirano pobiranje, obrada i dugoročna pohrana. Druga značajna novost koju donosi ovaj stavak je da se prikupljanje odvija sukladno Kriterijima odabira obveznog primjerka mrežne građe. Spominjanjem bilo kakvih kriterija odabira može se posredno zaključiti kako se “prikupljanje pobiranjem” ne vrši za sve one publikacije koje su definirane kao obvezni primjerak mrežnih publikacija, nego se između njih vrši odabir, dakle selekcija. Ovako značajnu odluku Zakon bi morao posebice istaknuti i barem ukratko obrazložiti razloge takvog rješenja. Ovaj dokument o kriterijima odabira, za razliku od Pravilnika o obveznom primjerku, već je donesen i objavljen¹³, i on će biti predmet analize u nastavku rada.

¹³ Kriteriji odabira obveznog primjerka mrežne građe za obradu i arhiviranje. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/DigitalLib.aspx?id=83>.

S obzirom na to da ovaj stavak govori o pobiranju "tehnički nezaštićenih mrežnih publikacija", ostaje otvorenim pitanje zaštićenih publikacija, ukoliko se iz sljedećeg stavka o tome da NSK "ima pravo prikupljanja ... i korištenja mrežnih publikacija" ne bi moglo zaključiti da pokriva i te publikacije.

Značajni nedostatak prijedloga zakona u ovom dijelu čini pitanje koja je obveza nakladnika s obzirom na prikupljanje mrežnih publikacija? Budući da je obveza nakladnika publikacija u materijalnom obliku da dostavi NSK određen broj primjeraka publikacija, ne bi li, sukladno tome, bilo potrebno definirati obvezu nakladnika mrežnih publikacija da obavijesti NSK o objavljivanju svoje mrežne publikacije? Tim više što je ovaj način već uveden u okviru (zasad zakonski nereguriranom) suradnje s nakladnicima u okviru izgradnje Digitalnog arhiva mrežnih publikacija¹⁴. Ovaj način obavještanja o objavljivanju mrežnih publikacija ne bi bio u sukobu sa (vjerojatnom) odlukom o selektivnom pobiranju, jer uvjet za dobru selekciju bila bi što potpunija informacija o objavljenim publikacijama.

I, na kraju, na pitanje što predstavlja novo izdanje elektroničkih publikacija pokušalo se odgovoriti u članku 39, stavak 13, koji svojim smještajem u odjeljak o dostavi publikacija u materijalnom obliku upućuje da se odnosi samo na tu vrstu elektroničkih publikacija. Ako se to i zanemari, sama definicija da je "novo izdanje elektroničke publikacije određeno promjenom formata računalne datoteke i/ili izmjenama sadržaja pod kojima se ne podrazumijeva novi oblik ambalaže i korektura teksta" prilično je nejasna i teško primjenjiva na mrežne publikacije. Možemo zaključiti kako ovaj prijedlog zakona ne daje zadovoljavajuća rješenja za većinu otvorenih problema, iako pokušava definirati ključne termine i daje osnovne naznake o načinu prikupljanja mrežnih publikacija.

Metode prikupljanja i arhiviranja mrežnih publikacija

Kako je spomenuto u uvodu ovog rada, u počecima rada na izgrađivanju sustava DAMP odlučeno je da će se primijeniti selektivna metoda u prikupljanju i arhiviranju hrvatskih mrežnih publikacija. Da bi se razumjelo razloge ovakve odluke, potrebno je prikazati koje su osnovne metode koje se koriste za prikupljanje mrežnih stranica, kao i njihove prednosti i nedostatke.

Sveobuhvatno ili neselektivno arhiviranje je metoda širokog sveobuhvatnog snimanja (*harvesting, crawling*) cjelovitog sadržaja određene domene ili više njih koje se provodi u određenim vremenskim razmacima. Ovom metodom dobivaju se sveobuhvatni uzorci (*snapshot*) sadržaja weba¹⁵. Prednost je ove metode što osigurava širi kontekst prikupljenih dokumenata, a to je vrlo važno s

¹⁴ Digitalni arhiv hrvatskih mrežnih publikacija. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/DigitalLib.aspx?id=80>

¹⁵ O metodama arhiviranja vidi Klarin, Sofija. Predmet, motivi i metode arhiviranja sadržaja weba // 8. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005., str. 30-32.

obzirom da je kontekst, naročito u okruženju weba, ključan za “interpretaciju značenja informacije”.¹⁶ Druga prednost ove metode je ekonomska isplativost, jer vremenski kraće traje i ne uključuje veći i intenzivniji udio ljudskog rada. Nedostatak metode je nemogućnost kvalitetne bibliografske obrade, što se može nadomjestiti primjenom programa za indeksiranje sadržaja i njihovo pretraživanje.

Metodom selektivnog arhiviranja pobiru se samo određene publikacije odabrane prema unaprijed utvrđenim kriterijima, u prethodno utvrđenim intervalima pobiranjima za svaku jedinicu. Ključnu važnost u primjeni ove metode ima određivanje jasnih i konzistentnih načela za utvrđivanje kriterija selekcije. Ukoliko su kriteriji postavljeni na ovaj način, prednost je primjene ove metode mogućnost kvalitetne bibliografske obrade, svaka se arhivska kopija može pojedinačno pregledavati, što je pogodno i za unapređenje sustava arhiviranja i postavljanja zahtjeva za dugoročnom zaštitom.

Nedostatak ove metode naličje je prve navedene prednosti, a odnosi se na teškoće utvrđivanja i primjene kriterija selekcije. Više autora vidi glavnu poteškoću u pitanju da li će onu građu koju danas smatramo vrijednom korisnici u budućnosti također smatrati takvom¹⁷. Postoji čak mišljenje da će istraživačima budućnosti neformalni sadržaji kao forumi i blogovi biti važniji nego sva građa koja danas ima prioritet u projektima arhiviranja (znanstvene publikacije, službene stranice institucija...). Drugi nedostatak ove metode je upravo nedostatak konteksta čija je važnost već spomenuta, a treći je vezan uz zahtjevan i dugotrajan ljudski rad, što je vezano također uz veće troškove.

Treća metoda koja se koristi u manjoj mjeri od prethodne dvije je **dostava** mrežne građe, a može služiti i kao dopunska metoda već opisanim. Ovom metodom građu izravno dostavlja nakladnik na nekom fizičkom mediju, ili drugim načinom komunikacije (FTP protokol), u skladu s pojedinačnim ugovorima knjižnice i nakladnika. Koristi se posebno za slučajeve kad knjižnica neku građu iz određenih razloga ne može arhivirati (npr. publikacije sa zaštićenim pristupom).

Kriteriji odabira obveznog primjerka mrežne građe

U ovom kontekstu lakše se može razumjeti pristup i način rješavanja pitanja vezanih uz obradu i prikupljanje mrežnih publikacija u NSK. Osim nedefiniranosti postupanja s obveznim primjerkom mrežnih publikacija u Zakonu o knjižnicama iz 1997., treba imati na umu kako na međunarodnom planu u to doba nisu još bile donesene nikakve smjernice niti standardi s obzirom na arhiviranje

¹⁶ Ross, Seamus. *Cyberculture, cultural asset management, and ethnohistory – preserving the process and understanding the past*, str. 8. Dostupno na: http://www.deflink.dk/upload/doc_filer/doc_all/740_sross_cyberculture_rev2.doc#_Toc526580743. Naročito se ističe mišljenje da je “sačuvati informacijske objekte bez konteksta besmisleno”.

¹⁷ Stančić, Hrvoje, nav. dj., str. 130 i Ross, Seamus, nav. dj., str. 15.

elektroničke građe. Temeljni standard za elektroničke arhive, Referentni model za otvoreni arhivski informacijski sustav (OAIS RM)¹⁸ donesen je 1999. godine, a prvi model koji ga primjenjuje za jedan knjižnični elektronički arhiv razvijen je u okviru projekta NEDLIB 2000. godine¹⁹. Nisu još bile donesene niti smjernice sa općenitim pristupom problemu očuvanja svjetske digitalne baštine i kriterijima odabira građe za očuvanje, što je učinjeno UNESCO-*vim Smjernicama za očuvanje digitalne baštine* iz 2003. Zbog toga je razumljivo zašto se kod nas nije počelo izgradnjom teoretskog okvira za aktivnosti vezane uz očuvanje mrežnih publikacija, a također i zašto od početka nisu definirani kriteriji odabira građe koja je bila samo identificirana i bibliografski obrađivana. Izradi ovakvog dokumenta pristupilo se kasnije, tijekom uspostave sustava za preuzimanje i arhiviranje obveznog primjerka hrvatskih mrežnih publikacija, i objavljen je na mrežnim stranicama Digitalnog arhiva pod nazivom *Kriteriji odabira obveznog primjerka mrežne građe za obradu i arhiviranje*. Analiza kriterija kako su definirani u tom dokumentu bit će predmet nastavka ovog rada.

Temeljno načelo od kojeg treba početi razmatranje kriterija odabira je "vrijednost materijala u podupiranju misije same organizacije" iz već citirane rečenice UNESCO-*vih Smjernica*. Uvodna rečenica kojom počinje tekst dokumenta o kriterijima odabira može se smatrati upravo iskazom koji govori o misiji organizacije: "Nacionalna i sveučilišna knjižnica ima zadatak sustavno prikupljati, opisivati, pohranjivati i davati na korištenje i mrežne publikacije kao sastavni dio kulturne baštine".

Kriteriji se u ovom dokumentu dijele na opće i posebne. Opći kriteriji su "isti opći kriteriji kao i za tiskanu građu", naime kriteriji koji se primjenjuju kod odabira građe koja se objavljuje u tekućoj nacionalnoj bibliografiji knjiga²⁰. Sva četiri navedena kriterija (djela hrvatskih autora, tema djela odnosi se na Hrvatsku, djela na hrvatskom jeziku i djela objavljena u Hrvatskoj) možemo gledati kao najopćenitije, najšire određenje građe koja pripada hrvatskoj kulturnoj baštini, za čije očuvanje je NSK odgovorna ustanova. Ovi kriteriji sami po sebi nisu dovoljni, već predstavljaju samo prvi stupanj selekcije. Ovaj "dvostupanjski" način selekcije razlikuje se od postupka s tiskanom građom, budući da se za nju postavlja cilj što potpunijeg obuhvata nacionalne građe, pri čemu je dovoljno primijeniti kriterij pripadnosti nacionalnom korpusu²¹.

---

¹⁸ Reference Model for an Open Archival Information System (OAIS). Consultative Committee for Space Data Systems, NASA, Washington, D.C., 2002. Dostupno na: <http://ssdoo.gsfc.nasa.gov/nost/wwwclassic/documents/pdf/CCSDS-650.0-B-1.pdf>.

¹⁹ Werf, Titia van der. The deposit system for electronic publications : a process model. Dostupno na: <http://www.kb.nl/coop/nedlib/results/DSEPprocessmodel.pdf>.

²⁰ Vidi predgovor u: Hrvatska bibliografija. Niz A, knjige. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/DigitalLib.aspx?id=278>.

²¹ Osim u slučajevima odabira tzv. "sitnog tiska" i ostalih rubnih primjeraka publikacija, u slučaju kojih se svejedno radi odabir.

Prvi od šest definiranih posebnih kriterija odnosi se na sadržaj publikacije, prema kojem se prednost pri odabiru daje građi “čiji je sadržaj koherentan, neovisan, potpun, ima trajnu intelektualnu ili umjetničku vrijednost i bavi se temama od općeg kulturološkog značenja”, a u nastavku se nabrajaju teme kao umjetnost i kultura, obrazovanje, zdravstvo itd. U definiranju ovog kriterija koji se u kontekstu dokumenta može iščitati kao najvažniji, uvodi se pojam (intelektualne i umjetničke) vrijednosti. Budući da je ovo ključni pojam koji igra važnu ulogu u postupcima selekcije za bilo koju knjižničnu zbirku, valja se na njemu zadržati. UNESCO-ve *Smjernice* predlažu nekoliko pitanja koja nam mogu pomoći kod određivanja vrijednosti materijala koji namjeravamo očuvati. Potrebno se zapitati s čim je povezana vrijednost materijala: dokazom, informacijom, umjetničkim ili estetskim kriterijima, značajnom inovacijom, povijesnim ili kulturnim faktorima, time što omogućava korisniku na nešto učini s materijalom ili karakteristikama značajnim za kulturu?²² Iz citirane rečenice dokumenta možemo zaključiti da se smatralo kako je vrijednost materijala povezana sa informacijom, umjetničkim i estetskim kriterijima, kao i povijesnim i kulturnim faktorom. Međutim, u primjeni ovog kriterija osnovna teškoća nalazi se u već navedenom pitanju da li će onu građu koju danas smatramo vrijednom takvom smatrati i korisnici budućnosti. Osim toga, sigurno su za očuvanje mrežnih publikacija kao dijela kulturne baštine bitne i ostale ponuđene vrijednosti u UNESCO-vim *Smjernicama*. Spomenut ću samo vrijednost materijala kao inovacija (inovativno korištenje novih tehnologija u izradi) i vrijednost koju daje “mogućnost da korisnik učini nešto” (što se ogleda u funkcionalnosti koju pružaju neke mrežne publikacije).

Drugi kriterij NSK za odabir obveznog primjerka mrežne građe vezan je uz prethodni, a to je “ugled i pouzdanost nakladnika/autora”. Budući da je vrijednost i korist za buduće korisnike teško odrediti, mogu se koristiti provjerene metode u selekciji i izgradnji knjižničnih zbirki tradicionalne građe, a jedna od njih je vrednovanje nakladnika. U tradicionalnom nakladništvu bitna je uloga nakladnika, od biranja rukopisa koje će objaviti, do različitih postupaka uređivanja prihvaćenog teksta i instituta recenzije²³. Nakladnik svim navedenim postupcima jamči kvalitetu svojih izdanja. Možemo također reći da nakladnik već vrši određen postupak selekcije između rukopisa koji mu se nude za objavljivanje, i u tom kontekstu proces selekcije za knjižnične zbirke dio je “lanca aktivnosti” koji počinje još od nakladnika²⁴. Zbog toga se može reći da ugled nakladnika i dalje zadržava svoje značenje u mrežnom okruženju.

²² Guidelines for the preservation of digital heritage, str. 75 (cit. prema Stančić, Hrvoje, nav. dj., str. 131).

²³ Vidi Živković, Daniela. Elektronička knjiga. Zagreb : Multigraf, 2001., str. 109: “U objavljivanju elektroničke knjige ostala je sačuvana ključna i tradicionalna uloga nakladnika kao što su izbor sadržaja i uređivanje rukopisa.”

²⁴ Vidi Ross, Seamus, nav. dj., str. 11.

Budući da mnogi autori sami izdaju svoje publikacije na internetu, *Kriteriji odabira* navode dodatno obrazloženje kako je "kod osoba pri odabiru važan i njihov stručni i društveni autoritet". Primjena ovako formuliranog kriterija za osobe je upitna, naročito u smislu vidljivosti procesa selekcije iz UNESCO-vih *Smjernica*²⁵, koja rezultira jasno i eksplicitno izraženim stajalištem zašto je jedna publikacija prošla selekciju, a druga nije.

Za razliku od prva dva kriterija koji se tiču kvalitete sadržaja publikacije, sljedeća dva mogli bismo nazvati formalnim kriterijima. Kriterij strukture publikacije odnosi se na postojanje podatka o naslovu, podataka o odgovornosti za sadržaj i izradu publikacije, preglednost rasporeda podataka na publikaciji, redovitosti osuvremenjivanja, te broju i pouzdanosti poveznica. Iz ovog kriterija proizlazi da prednost kod odabira ima građa koja je oblikovana na način da su prisutni svi navedeni podaci, što je prednost za lakšu i kvalitetniju bibliografsku obradu. Ali, budući da postojanje ovih podataka ne predstavlja najbitniji čimbenik koji utječe na vrijednost publikacije, iz odabira se ne bi smjelo isključiti publikacije samo zbog toga što ne udovoljavaju ovom uvjetu. Kriterij domene publikacije po kojem prednost kod odabira imaju ima građa "koja je objavljena izvorno u domeni .hr" također je opravdan, budući da opći kriteriji navode uvjet da su "djela ... objavljena u Hrvatskoj". Dodaje se kako može biti odabrana i građa koja je objavljena u kojoj drugoj domeni (.com, .net, .org), "ukoliko udovoljava općim kriterijima za odabir građe". Publikacije objavljene na drugim domenama ne bi trebale biti isključene iz odabira, pod uvjetom da udovoljavaju posebnim kriterijima odabira, od kojih je najvažniji intelektualna i umjetnička vrijednost publikacije.

Zadnji kriterij odabira odnosi se na arhiviranje također i onih publikacija koje su objavljene i na nekom materijalnom mediju (knjiga, CD-ROM), što je opravdana odluka, iz dva razloga. Prvi je da je mrežno izdanje ima drugu funkcionalnu vrijednost od tiskanog izdanja, a drugi je u tome što se odabirom i mrežnog izdanja za arhiviranje omogućava šira dostupnost publikacije korisnicima. Ako, kao zaključak, usporedimo analizirani dokument sa preporukama i načelima iznesenim u UNESCO-vim *Smjernicama*, možemo reći da se kriteriji odabira u ovom dokumentu temelje na izraženoj misiji organizacije koja ima odgovornost za očuvanje hrvatske kulturne baštine. U sastavljanju kriterija pokušalo se odgovoriti na najsloženije pitanje vrijednosti građe koja se želi sačuvati, ali nije dovoljno naglašena važnost ovog kriterija, kao i načini utvrđivanja vrijednosti građe. Uzete su u obzir i neke formalne i tehničke specifičnosti koje utječu na odabir građe, ali bi neke odredbe trebalo preispitati i preraditi.

---

²⁵ Guidelines for the preservation of digital heritage, str. 71.

Zaključak

Možemo se zapitati na kojoj se razini organizacije i provedbe postupka prikupljanja i pohrane mrežnih publikacija nalazi Nacionalna i sveučilišna knjižnica kao institucija koja ima odgovornost i provodi ove aktivnosti?. Prema kategorizaciji Anne R. Kenney²⁶ vidljivo je da je ova ustanova prešla razinu uočavanja problema i početka djelovanja, tj. inicirala je i provodi projekt na očuvanju elektroničkog gradiva u okviru izgradnje Digitalnog arhiva mrežnih publikacija. Uočavaju se već određeni elementi razine konsolidacije, koju karakterizira prelazak s pojedinih projekata na programe, uviđanje da postoje standardi za određene postupke koji su razvijani izvan institucije i uvažavanje pristupa i rješenja drugih sličnih institucija. U arhiviranju hrvatskih mrežnih publikacija ovi pomaci se uočavaju u približavanju sličnim projektima drugih institucija, kao što je to projekt Hrvatske informacijsko dokumentacijske referalne agencije DAMIR (Digitalni arhiv mrežnih izvora republike Hrvatske). Tek nam predstoji faza institucionalizacije koju odlikuje "razvijena jasna okosnica propisanih politika i propisa". Ovim radom nastojao sam pokazati kako ova okosnica još nije stvorena, ali i nužnost njenog izgrađivanja. Postizanje ovako značajnog cilja iziskuje nemalu volju i napor šire stručne i društvene zajednice, pod uvjetom da je uočena važnost ove djelatnosti za očuvanje jednog dijela nacionalne kulturne baštine.

Literatura

- Buzina, Tanja. Digitalni arhiv mrežnih publikacija : način prikupljanja i kriteriji odabira građe // 8. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005.
- Digitalni arhiv hrvatskih mrežnih publikacija. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/DigitalLib.aspx?id=80>
- Guidelines for the preservation of digital heritage / Prepared by the National Library of Australia. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2003. Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001300/130071e.pdf>
- Hrvatska bibliografija. Niz A, knjige. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/DigitalLib.aspx?id=83>
- Klarin, Sofija. Predmet, motivi i metode arhiviranja sadržaja weba // 8. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005.
- Koerbin, Paul. Report on the crawl and harvest of the whole australian web domain undertaken during June and July 2005. Dostupno na: http://pandora.nla.gov.au/documents/domain_harvest_report_public.pdf
- Kriteriji odabira obveznog primjerka mrežne građe za obradu i arhiviranje. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/DigitalLib.aspx?id=83>
- Legal deposit / PADI. Dostupno na: <http://www.nla.gov.au/padi/topics67.html>
- Milinović, Miroslav; Topolšćak, Siniša. DAMP II : Digitalni arhiv mrežnih publikacija : nova funkcionalnost, novi planovi // 9. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u

²⁶ Vidi Stančić, Hrvoje, nav. dj., str. 123-129; prema Kenney, Anne R., Digital Preservation in Digital Libraries: Issues, Obstacles, and Possibilities, slajdovi s predavanja na DELOS International Summer School 2005 – Digital Preservation for Digital Libraries, INRIA, Sophia Antipolis, Francuska.

- okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006.
- Pigac, Sonja. Digitalni arhiv mrežnih publikacija : rad u sustavu za preuzimanje i arhiviranje obveznog primjerka hrvatskih mrežnih publikacija // // 8. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005.
- Prijedlog zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/280>
- Rereference Model for an Open Archival Information System (OAIS). Consultative Committee for Space Data Systems, NASA, Washington, D.C., 2002. Dostupno na: <http://ssdoo.gsfc.nasa.gov/nost/wwwclassic/documents/pdf/CCSDS-650.0-B-1.pdf>
- Ross, Seamus. Cyberculture, cultural asset management, and ethnohistory – preserving the process and understanding the past. Dostupno na: http://www.deflink.dk/upload/doc_filer/doc_alle/740_sross_cyberculture_rev2.doc#_Toc526580743
- Stančić, Hrvoje. Teorijski model postojanog očuvanja autentičnosti elektroničkih informacijskih objekata : doktorska disertacija. Zagreb, 2005.
- Werf, Titia van der. The deposit system for electronic publications : a process model. Dostupno na: <http://www.kb.nl/coop/nedlib/results/DSEPprocessmodel.pdf>
- Willer, Mirna; Milinović, Miroslav. Prema trećoj generaciji knjižnično-informacijskih sustava : hibridna knjižnica za hibridne usluge // 8. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005.
- Zakon o knjižnicama. Dostupno na: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1997/1616.htm>
- Živković, Daniela. Elektronička knjiga. Zagreb : Multigraf, 2001.